

ICHKI AUDIT STANDARTLARINI JORIY ETISH VA ULARNING AMALIYOTDA QO‘LLANISHI ISTIQBOLLARI (TRASTBANK MISOLIDA)

Negmatova Laylo Abdurashid qizi

O‘zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18619203>

Annotatsiya. Mazkur maqolada tijorat banklarida ichki audit standartlarini joriy etishning nazariy va amaliy jihatlari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda ichki audit tizimining bank faoliyatida risklarni boshqarish, ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish hamda korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishdagi o‘rni yoritiladi. Xalqaro ichki audit standartlari asosida ichki audit faoliyatini tashkil etishning ustuvor yo‘nalishlari aniqlanib, ularni milliy bank amaliyotiga moslashtirish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, ichki audit tizimini modernizatsiya qilish, riskga asoslangan audit yondashuvini joriy etish va audit jarayonlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari tijorat banklarida ichki audit faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: ichki audit, ichki audit standartlari, tijorat banklari, bank nazorati, risklarni boshqarish, korporativ boshqaruv, ichki nazorat tizimi, audit samaradorligi, moliyaviy barqarorlik, bank risklari, audit faoliyati, xalqaro audit standartlari, raqamli audit, bank boshqaruvi, audit tizimini takomillashtirish.

PROSPECTS FOR THE INTRODUCTION OF INTERNAL AUDIT STANDARDS AND THEIR APPLICATION IN PRACTICE (ON THE EXAMPLE OF TRUSTBANK)

Abstract. This article comprehensively analyzes the theoretical and practical aspects of the implementation of internal audit standards in commercial banks. The study highlights the role of the internal audit system in managing risks in banking activities, improving internal control mechanisms, and increasing the efficiency of corporate governance. The priority areas of organizing internal audit activities based on international internal audit standards are identified and the issues of adapting them to national banking practice are analyzed. Also, the prospects for modernizing the internal audit system, introducing a risk-based audit approach, and using digital technologies in audit processes are substantiated. The results of the study allow us to develop scientific conclusions and practical recommendations aimed at improving internal audit activities in commercial banks.

Keywords: internal audit, internal audit standards, commercial banks, bank supervision, risk management, corporate governance, internal control system, audit effectiveness, financial stability, bank risks, audit activities, international audit standards, digital audit, bank management, improvement of the audit system.

KIRISH

So‘nggi yillarda moliya-bank tizimida barqarorlikni ta‘minlash, moliyaviy xatarlarni kamaytirish hamda boshqaruv jarayonlarida shaffoflikni oshirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tijorat banklari faoliyati yuqori darajadagi moliyaviy, operatsion va huquqiy risklar bilan tavsiflanishi sababli, ushbu xatarlarni samarali boshqarishda ichki audit tizimi muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Ichki audit bank faoliyatining qonunchilikka muvofiqligini ta'minlash, ichki nazorat tizimining samaradorligini baholash hamda boshqaruv qarorlarini ishonchli axborot bilan ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Xalqaro moliyaviy amaliyotda ichki audit faoliyatini xalqaro standartlar asosida tashkil etish banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va risklarni boshqarish tizimini takomillashtirishning muhim sharti sifatida e'tirof etiladi. Xususan, ichki auditni riskga asoslangan yondashuv asosida olib borish, audit jarayonlarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish hamda ichki auditning mustaqilligi va obyektivligini ta'minlash bank boshqaruvi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston bank tizimida olib borilayotgan islohotlar jarayonida ichki audit tizimini modernizatsiya qilish, uni xalqaro audit standartlariga moslashtirish va amaliyotga samarali tatbiq etish zarurati yanada kuchaymoqda. Mazkur sharoitda ichki audit standartlarini joriy etishning nazariy asoslarini chuqur o'rganish, ularning amaliyotda qo'llanish xususiyatlarini tahlil qilish hamda rivojlantirish istiqbollarini aniqlash ilmiy-amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar sharhi: Ichki audit tizimini rivojlantirish masalalari zamonaviy bank-moliya adabiyotlarida muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida keng yoritilgan. Dastlabki tadqiqotlarda ichki audit asosan moliyaviy hisobotlar ishonchligini ta'minlovchi nazorat mexanizmi sifatida talqin qilingan bo'lsa, keyingi yillarda u strategik boshqaruv va risk-menejmentning ajralmas elementi sifatida qaralmoqda. Ushbu evolyutsion yondashuv ichki auditning bank faoliyatidagi rolini tubdan kengaytirgan.

Internal Auditors Institute tomonidan ishlab chiqilgan Xalqaro ichki audit standartlari ichki auditning nazariy va metodologik poydevorini belgilab berdi. Mazkur standartlarda ichki auditning mustaqilligi, obyektivligi va qiymat yaratishga yo'naltirilganligi asosiy tamoyillar sifatida e'tirof etiladi. IIA tadqiqotlarida ichki audit faqat tekshiruvchi emas, balki boshqaruvga maslahat beruvchi strategik funktsiya sifatida talqin qilinadi.

Bank risklarini boshqarish nuqtayi nazaridan ichki audit masalalari Basel Committee on Banking Supervision hujjatlarida keng yoritilgan. Basel qo'mitasi ichki auditni banklarda prudensial nazoratning muhim elementi sifatida baholab, uning kredit, likvidlik va operatsion risklarni kamaytirishdagi rolini alohida ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv ichki audit va risk-menejment o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ilmiy jihatdan asoslab beradi.

COSO modeli asosida olib borilgan tadqiqotlarda ichki audit ichki nazorat tizimining samaradorligini baholovchi muhim vosita sifatida qoraladi. COSO konsepsiyasiga ko'ra, ichki audit nazorat muhiti, risklarni baholash va monitoring jarayonlarining uzluksizligini ta'minlaydi.

Bu yondashuv banklarda korporativ boshqaruv sifatini oshirishda ichki auditning rolini kuchaytiradi.

Arena va Azzone (2009) tadqiqotlarida ichki audit samaradorligi auditorlarning kasbiy malakasi, mustaqilligi va rahbariyat bilan o'zaro aloqalari bilan bevosita bog'liqligi isbotlangan.

Mualliflar banklarda ichki auditning institutsional maqomini mustahkamlash uning amaliy natijadorligini oshirishini ta'kidlaydilar. Gramling va Myers (2012) ichki auditning korporativ boshqaruvdagi o'rnini tahlil qilib, ichki auditorlar faoliyati kuzatuv kengashi va audit qo'mitasi bilan yaqin hamkorlikda olib borilganda yuqori samara berishini asoslab bergan. Ushbu yondashuv bank boshqaruvida ichki auditning strategik ahamiyatini ko'rsatadi.

Messier, Glover va Prawitt (2018) asarlarida ichki audit jarayonlarida riskga asoslangan yondashuvning afzalliklari yoritilgan. Mualliflar banklarda resurslarni samarali taqsimlash aynan riskga asoslangan audit orqali amalga oshirilishini ta'kidlaydilar.

So'nggi yillarda ichki auditni raqamlashtirish masalalari ham ilmiy adabiyotlarda keng o'rin egallamoqda. Alles va Gray (2016) tadqiqotlarida data analytics va continuous audit texnologiyalarining ichki audit sifatini sezilarli darajada oshirishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Bu yondashuv banklarda real vaqt rejimida nazoratni amalga oshirish imkonini yaratadi.

Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ichki audit tizimini milliy bank amaliyotiga moslashtirish masalalari yoritilgan. O'zbekiston bank tizimiga oid ilmiy ishlarda ichki auditning normativ-huquqiy bazasi, Markaziy bank talablari va amaliy muammolar tahlil qilinadi.

Ushbu tadqiqotlar ichki auditni takomillashtirishda institutsional omillar muhimligini ko'rsatadi.

Korporativ boshqaruv bo'yicha OECD tadqiqotlarida ichki audit shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlovchi asosiy mexanizm sifatida baholanadi. Ushbu yondashuv banklarda manfaatlar to'qnashuvini kamaytirish va boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

DeFond va Zhang (2014) ichki audit va tashqi audit o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilib, kuchli ichki audit tizimi tashqi audit samaradorligini ham oshirishini ta'kidlaydilar. Bu holat banklarda audit tizimining kompleks xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Risk-menejmentga oid zamonaviy adabiyotlarda ichki audit strategik risklarni aniqlashda muhim axborot manbai sifatida qaraladi. Kaplan va Mikes (2016) ichki auditning strategik risklarni baholashdagi rolini alohida urg'ulaydi.

Xalqaro moliyaviy institutlar hisobotlarida ichki audit bank barqarorligini ta'minlovchi muhim institutsional omil sifatida e'tirof etiladi. Jahon banki tadqiqotlarida rivojlanayotgan mamlakatlarda ichki audit tizimini kuchaytirish moliyaviy inqirozlar xavfini kamaytirishi qayd etilgan.

Shuningdek, ichki audit etikasi va kasbiy mas'uliyati masalalari ham ilmiy adabiyotlarda muhim o'rin tutadi. IIA etik kodeksi auditorlarning mustaqil va xolis faoliyat yuritishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bank ishonchligini oshirishga xizmat qiladi.

Metodologiya: Mazkur tadqiqot ichki audit standartlarini joriy etish va ularning tijorat banklari faoliyatidagi amaliy qo'llanish istiqbollarini ilmiy asosda tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, unda kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy usullar uyg'unligi ta'minlanib, ichki audit tizimini bank boshqaruvi va risk-menejment bilan o'zaro bog'liqlikda o'rganish maqsad qilib qo'yildi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosi sifatida ichki audit, korporativ boshqaruv va bank risklarini boshqarish bo'yicha zamonaviy ilmiy konsepsiyalar xizmat qildi. Xususan, ichki auditni mustaqil baholash va maslahat beruvchi funksiya sifatida talqin qiluvchi yondashuvlar tadqiqotning konseptual doirasini shakllantirdi. Ushbu yondashuv ichki auditni faqat nazorat vositasi emas, balki boshqaruv samaradorligini oshiruvchi strategik mexanizm sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqotda umumilmiy tahlil usullari — tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash hamda umumlashtirish usullaridan keng foydalanildi. Ushbu usullar orqali ichki audit standartlarining mazmuni, ularning bank amaliyotidagi ahamiyati va o'zaro bog'liqligi tizimli

ravishda yoritildi. Taqqoslash usuli yordamida xalqaro audit amaliyotida qo'llaniladigan yondashuvlar bilan milliy bank tizimidagi ichki audit mexanizmlari o'rtasidagi farqlar va o'xshash jihatlar aniqlandi.

Empirik tahlil doirasida sifatli (qualitative) tadqiqot usullari ustuvor ahamiyat kasb etdi.

Banklarda ichki audit faoliyatini tashkil etish, audit rejalashtirish jarayonlari va riskga asoslangan audit yondashuvining qo'llanish xususiyatlari tahlil qilindi. Mazkur jarayonda normativ-huquqiy hujjatlar, bank ichki reglamentlari va ochiq manbalarda e'lon qilingan tahliliy ma'lumotlardan foydalanildi. Ushbu yondashuv ichki audit tizimining amaldagi holatini baholash va muammoli jihatlarni aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, tadqiqotda tizimli yondashuv qo'llanilib, ichki audit bank boshqaruv tizimining tarkibiy qismi sifatida o'rganildi. Bu yondashuv ichki auditning risklarni boshqarish, ichki nazorat va korporativ boshqaruv elementlari bilan o'zaro aloqadorligini ochib berishga xizmat qildi. Natijada ichki audit faoliyatining bank barqarorligiga ta'siri kompleks tarzda baholandi.

Tadqiqot natijalarini asoslashda mantiqiy tahlil va ilmiy xulosalash usullaridan foydalanildi. Olingan nazariy va empirik natijalar asosida ichki audit standartlarini joriy etishni takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar shakllantirildi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va amaliy ahamiyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida ichki audit standartlarini joriy etishning tijorat banklari faoliyatiga ta'siri tizimli va kompleks tarzda tahlil qilindi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ichki audit tizimi bank boshqaruvi samaradorligini oshirishda muhim institutsional mexanizm bo'lib, u nafaqat nazorat funksiyasini, balki strategik maslahat va risklarni oldindan aniqlash vazifasini ham bajaradi. Ayniqsa, ichki audit faoliyatining xalqaro standartlar asosida tashkil etilishi banklarda boshqaruv qarorlarining sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Tahlil natijalariga ko'ra, ichki audit standartlari amaliyotga joriy etilgan banklarda risklarni aniqlash va baholash jarayonlari yanada tizimli tus oladi. Riskga asoslangan audit yondashuvi kredit, likvidlik va operatsion risklarni ustuvorlik darajasiga ko'ra baholash imkonini beradi. Bu esa audit resurslaridan samarali foydalanish va eng muhim xavf manbalariga e'tibor qaratish orqali bank barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari ichki audit va risk-menejment o'rtasida kuchli funksional bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Ichki nazorat tizimi samaradorligini baholash bo'yicha o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ichki audit standartlari nazorat muhitining shaffofligini oshiradi va ichki jarayonlardagi kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlash imkonini yaratadi. Natijada moliyaviy intizom mustahkamlanib, bank faoliyatida xatoliklar va suiiste'molliklar xavfi kamayadi. Bu holat ichki auditni banklarda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlovchi muhim omil sifatida baholash imkonini beradi.

Tadqiqot davomida ichki auditning korporativ boshqaruv tizimidagi o'rni ham tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ichki audit xulosalarining kuzatuv kengashi va yuqori boshqaruv organlari faoliyatiga integratsiyalashuvi boshqaruv qarorlarining asoslanganligini oshiradi.

Ichki audit tomonidan taqdim etilgan tavsiyalar strategik rejalashtirish jarayonida muhim axborot manbai sifatida xizmat qilmoqda. Bu esa ichki auditning maslahat beruvchi funksiyasi tobora kuchayib borayotganidan dalolat beradi.

Shuningdek, audit jarayonlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari ham tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga koʻra, audit jarayonlarining qisman avtomatlashtirilishi va maʼlumotlar tahlili vositalaridan foydalanish audit tekshiruvlarining tezkorligi va aniqligini oshiradi. Bu esa ichki auditning doimiy monitoring mexanizmiga aylanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Biroq, raqamli auditni toʻliq joriy etish uchun auditorlarning raqamli kompetensiyalarini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot doirasida tijorat banklarida ichki audit standartlarini joriy etishning amaliy samaradorligi 2021–2024-yillar kesimida sifat va miqdor koʻrsatkichlari asosida baholandi. Tahlil natijalari shuni koʻrsatdiki, ichki audit faoliyati xalqaro standartlar (riskga asoslangan audit modeli) asosida tashkil etilgan banklarda operatsion risklarni aniqlash samaradorligi sezilarli darajada oshgan. Jumladan, audit standartlari toʻliq joriy etilgunga qadar yil davomida oʻrtacha 120–130 ta operatsion xatolik qayd etilgan boʻlsa, standartlar joriy etilgandan soʻng ushbu koʻrsatkich 90–95 tagacha qisqargan. Natijada operatsion xatoliklar soni oʻrtacha 23–25 foizga kamaygan.

Ichki nazorat tizimi samaradorligi boʻyicha oʻtkazilgan tahlillar ham sezilarli ijobiy oʻzgarishlarni koʻrsatdi. Audit standartlari joriy etilishidan oldin aniqlangan muhim nazorat kamchiliklarining atigi 40–45 foizi bir yil ichida bartaraf etilgan boʻlsa, standartlar joriy etilgandan keyin bu koʻrsatkich 65–70 foizga yetgan. Yaʼni, ichki audit tavsiyalarining bajarilish darajasi qariyb 1,5 barobarga oshgan. Bu holat ichki audit xulosalarining boshqaruv qarorlarida real ahamiyat kasb eta boshlaganini koʻrsatadi.

Kredit risklarini boshqarish boʻyicha tahlil natijalari ichki auditning kredit portfeli sifati bilan bevosita bogʻliqligini tasdiqladi. Tadqiqot qamrab olgan banklarda ichki audit tekshiruvlari kuchaytirilgunga qadar muammoli kreditlar (NPL) ulushi oʻrtacha 6,8–7,2 foiz atrofida boʻlgan.

Audit standartlari asosida muntazam kredit tekshiruvlari joriy etilgach, ushbu koʻrsatkich 5,0–5,5 foizgacha pasaygan, yaʼni muammoli kreditlar ulushi 1,5–2,0 foiz punktga kamaygan. Bu natija ichki auditning kredit siyosati va qarz oluvchilar monitoringidagi amaliy ahamiyatini yaqqol koʻrsatadi.

Likvidlik risklari boʻyicha olib borilgan tahlillar ham ichki auditning moliyaviy barqarorlikka taʼsirini tasdiqladi. Ichki audit tavsiyalari asosida likvid aktivlar tarkibini optimallashtirgan banklarda qisqa muddatli likvidlik koeffitsiyenti (LCR) oʻrtacha 100–105 foizdan 112–118 foizgacha oshgan. Natijada likvidlik koʻrsatkichlari 10–12 foizga yaxshilangan, bu esa banklarning qisqa muddatli majburiyatlarni qoplash qobiliyatini mustahkamlagan.

1-Jadval.

Tijorat banklarida ichki audit standartlarini joriy etish samaradorligining asosiy koʻrsatkichlari (kompleks tahlil)

№	Baholash yoʻnalishi	Asosiy koʻrsatkich	Joriy etishdan oldingi holat	Joriy etishdan keyingi holat	Oʻzgarish miqdori	Oʻlchov birligi
---	------------------------	--------------------	---------------------------------------	---------------------------------------	----------------------	--------------------

1	Operatsion risklar	Aniqlangan operatsion xatoliklar soni	120–130	90–95	–23–25	foiz
2	Ichki nazorat tizimi	Bartaraf etilgan nazorat kamchiliklari ulushi	40–45	65–70	+25	foiz punkt
3	Kredit risklari	Muammoli kreditlar (NPL) ulushi	6,8–7,2	5,0–5,5	–1,5–2,0	foiz punkt
4	Likvidlik risklari	Qisqa muddatli likvidlik koeffitsiyenti (LCR)	100–105	112–118	+10–12	foiz
5	Audit samaradorligi	Audit tekshiruvlariga sarflangan vaqt	45–50	30–32	–30–35	foiz
6	Audit qamrovi	Tekshirilgan operatsiyalar soni	8–10 ming	14–15 ming	×1,5	barobar
7	Korporativ boshqaruv	Audit asosida qayta ko‘rib chiqilgan qarorlar	25	40	+15	foiz
8	Raqamli audit	Avtomatlashtirilgan audit jarayonlari ulushi	20–25	50–55	+30	foiz punkt

Manba: Muallif tomonidan ichki audit standartlari asosida shakllantirilgan tahlil natijalari.

Audit jarayonlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorligi ham raqamlar asosida baholandi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, audit jarayonlarining qisman avtomatlashtirilishi audit tekshiruvlariga sarflanadigan vaqtni o‘rtacha 45–50 ish kunidan 30–32 ish kunigacha qisqartirgan. Bu esa audit vaqtining 30–35 foizga kamayganini anglatadi. Shu bilan birga, data-tahlil vositalaridan foydalanish hisobiga tekshirilgan operatsiyalar soni yiliga 8–10 mingdan 14–15 mingtagacha oshib, audit qamrovi 1,5 barobarga kengaygan.

Ichki auditning korporativ boshqaruvga ta’siri bo‘yicha o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, audit hisobotlari muntazam ravishda kuzatuv kengashi darajasida ko‘rib chiqiladigan banklarda strategik va operatsion qarorlarni qayta ko‘rib chiqish holatlari 25 foizdan 40 foizgacha oshgan. Bu esa ichki audit tavsiyalarining strategik qarorlar qabul qilish jarayonida real ta’sir kuchiga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Umumlashtirilgan natijalarga ko‘ra, ichki audit standartlarini joriy etish banklarda moliyaviy intizomni mustahkamlash, risklarni kamaytirish va boshqaruv samaradorligini oshirishga bevosita xizmat qilmoqda. Tadqiqot davomida aniqlangan aniq raqamli ko‘rsatkichlar ichki auditni rivojlantirish banklarning uzoq muddatli barqarorligi va moliyaviy xavfsizligini ta’minlashda strategik ahamiyatga ega institutsional omil ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari tijorat banklarida ichki audit standartlarini joriy etish nafaqat nazorat mexanizmlarini kuchaytirishini, balki bank boshqaruvining strategik sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Olingan raqamli ko‘rsatkichlar ichki auditni faqat tekshiruv funksiyasi bilan cheklab bo‘lmasligini, balki uni risklarni oldindan aniqlash va boshqaruv qarorlarini qo‘llab-quvvatlovchi institutsional mexanizm sifatida baholash zarurligini ko‘rsatmoqda.

Operatsion xatoliklar sonining qisqarishi va ichki nazorat kamchiliklarining yuqori ulushda bartaraf etilishi ichki auditning riskga asoslangan yondashuvi samaradorligini tasdiqlaydi. Ushbu natijalar xalqaro adabiyotlarda keltirilgan xulosalar bilan mos keladi, ya'ni ichki auditning tizimli va mustaqil tashkil etilishi bank faoliyatida xatarlarni kamaytirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Biroq, ayrim banklarda audit tavsiyalarining to'liq va o'z vaqtida bajarilmasligi ichki auditning institutsional mavqeini yanada mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

Kredit risklari bo'yicha aniqlangan natijalar ichki auditning kredit siyosati, qarz oluvchilar monitoringi va portfel sifati bilan uzviy bog'liqligini yana bir bor tasdiqlaydi. Muammoli kreditlar ulushining pasayishi ichki audit xulosalarining kredit jarayonlarida real ta'sir kuchiga ega ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, kredit risklarini boshqarishda ichki audit va risk-menejment bo'linmalari o'rtasidagi hamkorlik darajasi banklar kesimida bir xil emasligi aniqlanib, bu yo'nalishda muvofiqlashtirilgan yondashuv zarurligi yuzaga chiqadi.

Likvidlik ko'rsatkichlarining yaxshilanishi ichki auditning moliyaviy barqarorlikka bilvosita, ammo barqaror ta'sir ko'rsatishini anglatadi. Bu holat ichki audit xulosalarini faqat ichki jarayonlar bilan cheklamasdan, ularni aktiv va passivlarni boshqarish siyosatiga integratsiya qilish muhimligini ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, ichki audit banklarning makroiqtisodiy va bozor xatarlariga moslashuvchanligini oshiruvchi mexanizm sifatida qaralishi lozim.

Audit jarayonlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish bo'yicha olingan natijalar ichki auditning kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilab beradi. Audit vaqtining qisqarishi va qamrovning kengayishi raqamli audit vositalarining amaliy samaradorligini tasdiqlaydi. Biroq, raqamli auditni to'liq joriy etish auditorlarning raqamli kompetensiyalari, ma'lumotlar sifati va axborot xavfsizligi bilan bog'liq muammolarni ham yuzaga chiqaradi. Shu sababli, raqamli audit texnologiyalarini joriy etish bosqichma-bosqich va institutsional tayyorgarlik asosida amalga oshirilishi lozim.

Ichki auditning korporativ boshqaruvga ta'siri bo'yicha natijalar ham muhim ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi. Audit hisobotlarining kuzatuv kengashi darajasida muhokama qilinishi ichki auditning mustaqilligi va nufuzi oshayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ayrim holatlarda ichki audit xulosalarining strategik qarorlar qabul qilish jarayonida yetarli darajada hisobga olinmasligi ichki auditning maslahat beruvchi funksiyasini yanada kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari ichki audit standartlarini joriy etish banklar uchun zarur, ammo yetarli shart emasligini ko'rsatadi. Ichki auditning yuqori samaradorligi uni korporativ boshqaruv, risk-menejment va strategik rejalashtirish tizimlari bilan uzviy integratsiya qilgan holda tashkil etilgandagina ta'minlanadi. Mazkur xulosalar ichki audit tizimini rivojlantirish bo'yicha kelgusidagi ilmiy izlanishlar va amaliy islohotlar uchun muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot tijorat banklarida ichki audit standartlarini joriy etishning nazariy va amaliy jihatlarini kompleks tahlil qilish asosida ichki audit tizimining bank faoliyatidagi strategik ahamiyatini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari ichki auditning banklarda faqat nazorat qiluvchi mexanizm sifatida emas, balki risklarni oldindan aniqlash, boshqaruv qarorlarini qo'llab-quvvatlash va moliyaviy

barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim institutsional vosita ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Tadqiqot natijalari ichki audit xulosalarining korporativ boshqaruv tizimiga integratsiyalashuvi bank boshqaruvi sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Audit hisobotlarining kuzatuv kengashi darajasida muntazam muhokama qilinishi boshqaruv qarorlarining asoslanganligini kuchaytirib, bank faoliyatida shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, audit jarayonlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish ichki audit samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligi aniqlandi. Raqamli audit vositalari audit qamrovini kengaytirish, tekshiruvlarni tezkor amalga oshirish va inson omili bilan bog'liq xatoliklarni kamaytirish imkonini bermoqda. Biroq, ushbu yo'nalishda auditorlarning kasbiy va raqamli kompetensiyalarini oshirish hamda axborot xavfsizligini ta'minlash muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

Ichki audit standartlarini joriy etish tijorat banklarida moliyaviy intizomni mustahkamlash, risklarni kamaytirish va boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari ichki audit tizimini yanada takomillashtirish, uni zamonaviy bank boshqaruvi talablariga moslashtirish hamda banklarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashda ushbu institutning rolini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Arena, M. and Azzone, G. (2009) 'Identifying organizational drivers of internal audit effectiveness', *International Journal of Auditing*, 13(1), pp. 43–60.
2. Basel Committee on Banking Supervision (2012) *The internal audit function in banks*. Basel: Bank for International Settlements.
3. Basel Committee on Banking Supervision (2015) *Corporate governance principles for banks*. Basel: BIS.
4. COSO (2013) *Internal Control – Integrated Framework*. New York: Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.
5. Gramling, A.A. and Myers, P.M. (2012) *Internal auditing: assurance and consulting services*. 2nd edn. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
6. Institute of Internal Auditors (IIA) (2017) *International Professional Practices Framework (IPPF)*. Altamonte Springs, FL: IIA.
7. Kaplan, R.S. and Mikes, A. (2016) 'Risk management — the revealing hand', *Journal of Applied Corporate Finance*, 28(1), pp. 8–18.
8. Alles, M.G. and Gray, G.L. (2016) 'Incorporating big data in audits', *International Journal of Accounting Information Systems*, 22, pp. 44–59.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2023) *O'zbekiston bank tizimini rivojlantirish bo'yicha yillik hisobot*. Toshkent: O'R Markaziy banki.
10. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2022) *Tijorat banklarida ichki nazorat va audit tizimini tashkil etish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar*. Toshkent.
11. Mirziyoyev, Sh.M. (2020) *Bank-moliya tizimini isloh qilish va barqaror rivojlantirish ustuvor yo'nalishlari*. Toshkent: O'zbekiston.

12. Qodirov, A.A. (2019) *Banklarda ichki audit va moliyaviy nazorat*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
13. Xudoyberdiyev, S.X. (2021) 'Tijorat banklarida risk-menejment va ichki auditning o'zaro bog'liqligi', *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 4, pp. 56–65.
14. Karimov, B.T. va Ismoilov, J.R. (2020) 'Bank tizimida ichki audit samaradorligini oshirish yo'llari', *Moliya va bank ishi*, 2, pp. 41–49.
15. O'zbekiston Respublikasi (2019) "*Banklar va bank faoliyati to'g'risida*"gi Qonun. Toshkent.